

Silvo DEVETAK*

IZVIRNI
ZNANSTVENI
ČLANEKEVROPSKO MANJŠINSKO PRAVO
IN INTEGRACIJA**

Povzetek. *Novo evropsko manjšinsko pravo, ki je nastalo v tem desetletju, sestavljajo: 1) dva mednarodnopravna instrumenta, sprejeta v okviru Sveta Evrope, in sicer Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih (1992) in Okvirna konvencija o pravicah narodnih manjšin (1994), 2) okrog 25 bilateralnih pogodb in 3) manjšinske norme v novih ali dopolnjenih ustavah srednje in vzhodnoevropskih držav ter številni drugi pravni predpisi teh držav. Na dosedanji in bodoči razvoj prava so vplivale norme, ki so jih razvili v KEVS oz. OVSE, v okviru regionalnih skupnosti kot sta Svet baltiških držav ali Srednjeevropska pobuda ter v evropskih mednarodnih nevladnih organizacijah kot sta npr. FUEN in INTEREG. V skladu z načelom subsidiarnosti, etnični in kulturni vidiki integracije ne spadajo v področje delovanja inštitucij EU. Medtem ko ni bilo politične volje za oblikovanje standardov o manjšinah znotraj ES oziroma EU, se je Skupnost z veliko vnemo lotila teh vprašanj v odnosih do drugih držav. Bodoči evropski sistem varnosti in stabilnosti bi bil zasidran v trdne temelje le tedaj, če bi temeljil na interesih vseh držav in drugih subjektov v Evropi. Nujno bi moral vsebovati tudi standarde in mehanizme za urejanje medetničnih odnosov, kot tudi upoštevati vlogo etničnih manjšin v novi evropski ureditvi. Vojna NATO proti Jugoslaviji je odprla izjemno resno mednarodno krizo z dolgoročnimi posledicami, ki posegajo v samo bistvo mednarodne skupnosti. Reševanje krize bo zahtevalo izjemno politično modrost in spretnost subjektov, ki so jo povzročili ali so vanjo vpleteni. Eno pa je že od začetka jasno: Pax Americana bo temeljila na interesih ZDA kot planetarne sile, ne pa narodov in držav na tem prostoru.*

Ključni pojmi: *varstvo manjšin, človekove pravice, nacionalizem, regionalizem, evropska varnost*

349

* Dr. Silvo Devetak, redni profesor, Univerza Maribor.

** Predavanje v Slovenskem društvu za mednarodne odnose, 20. maja 1999, ob izidu avtorjeve knjige: "Pravica do različnosti. Pravno varstvo manjšin v Evropi", ISCOMET, Maribor 1999.

Spoštovani gospod predsednik, gospe in gospodje, kolegi, najprej bi se rad zahvalil vodstvu SDMO za povabilo. V zadnjih desetih letih sem na raznih koncih sveta 70-80 krat predaval tujim strokovnjakom in politikom, vendar je tokrat prvič, da sem dobil možnost spregovoriti izbrani publiki doma v Sloveniji, kar me izredno veseli.

V današnji "geopolitični" Evropi je okrog 12 odstotkov ljudi, ki pripadajo več sto skupinam manjšinskega prebivalstva. Spečega velikana, ki lahko v temeljih pretrese Evropo, predstavlja okrog 25 milijonov Rusov v neruskih državah bivše Sovjetske zveze in več deset milijonov Ne-Rusov, ki živijo zunaj svojih etničnih ozemelj. Od skupaj 53 držav, ki sestavljajo danes nov zemljevid Evrope v geopolitičnem smislu, je samo Portugalska etnično homogena. Prebivalstvo drugih držav je v etničnem in kulturnem pogledu raznoliko.

Politično in varnostno vprašanje

V letih po koncu hladne vojne so etnični konflikti v Evropi uničili več premoženja, povzročili več smrti in pripeljali več držav na rob propada kot kateri koli problem prej v času hladne vojne. Krvavi etnični spopadi v Zakavkazju, v Nagornjem Karabahu, v Firduski dolini (med Kirgizi in Uzbeki), v Abhaziji in kasneje v Jugoslaviji ter možnost, da se razširijo tudi na druga območja z vsemi možnimi škodljivimi posledicami za zahodno Evropo, so dramatično potrdili ozko povezanost etničnega vprašanja z varnostjo in stabilnostjo v Evropi. Pod težo nacionalističnih gibanj se je odprlo vprašanje verodostojnosti načela Helsinške listine (1975) o nedotakljivosti evropskih meja.

Etnični spopadi v sedanjih mednarodnih okoliščinah najbrž ne bi mogli povzročiti splošne vojne v Evropi, lahko pa sproščajo nove in nove regionalne nemire ali "lokalne vojne". Ustvarjajo dolgoročno politično nestabilnost na zemljepisnih območjih, kjer se izvajajo, povzročajo zmedo v delovanju nosilcev sistema evropske varnosti in potiskajo ljudstva na teh območjih v vsesplošno duhovno in materialno stagnacijo, na rob sedanje evropske civilizacije.¹

Voditelji in analitiki zahodnih političnih in vojaških struktur so v začetku podcenjevali rušilno moč etničnih spopadov, poleg tega tudi niso znali docela oceniti resničnih vzrokov njihovega nastanka, še manj pa so bili usposobljeni za zaustavitev medsebojnega brezkompromisnega uničevanja med etničnimi skupinami, katerega krutost in silovitost je presenetila tudi profesionalne vojake, ki jih fizično in psihično usposablja za ubijanje.

Evropska real-politika je končno spoznala, da lahko konfliktne situacije, ki so posledica nerešenih manjšinskih vprašanj, resno ogrožajo mir in varnost na celini in so izvor nestabilnosti mednarodnih odnosov ter še posebej odnosov med sosedmi. Zavoljo tega so urejeni medetnični odnosi in ustrezen položaj manjšin eden izmed šestih elementov, s katerimi označujejo zasnovano varnosti v sodobnih raz-

¹ S.I.Griffits, *Nationalism and Ethnic Conflict Threats to European Security*. Oxford University Press, Oxford 1993, stran 125.

merah.² Izpolnjevanje v teh elementih opredeljenih ciljev, je tudi eden temeljnih pogojev za bodoče vključevanje srednje in vzhodnoevropskih držav v Evropsko unijo, NATO in druge zahodne meddržavne strukture in organizacije.

Evropski pravni standardi

Mednarodni standardi so lahko učinkovito sredstvo za urejanje manjšinskih situacij predvsem v tistih državah, kjer obstaja politična volja za urejanje medetničnih odnosov in varstva manjšin. Novo evropsko manjšinsko pravo, ki je nastalo v tem desetletju, sestavljajo: 1) dva mednarodnopravna instrumenta, sprejeta v okviru Sveta Evrope, in sicer Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jeziki (1992) in Okvirna konvencija o pravicah narodnih manjšin (1994), 2) okrog 25 bilateralnih pogodb in 3) manjšinske norme v novih ali dopoljenih ustavah srednje in vzhodnoevropskih držav ter številni drugi pravni predpisi teh držav. Na dosednji in bodoči razvoj prava so vplivale norme, ki so jih razvili v KEVS oz. OVSE, v okviru regionalnih skupnosti kot sta Svet baltiških držav ali Srednjeevropska pobuda ter v evropskih mednarodnih nevladnih organizacijah kot sta npr. FUEN in INTEREG. V nadaljevanju si bomo na kratko ogledali način nastanka in vsebino tega prava.

Dejavnost KVSE oz. OVSE. Do prvega pozitivnega premika v oblikovanju evropskih standardov o pravicah manjšin je prišlo na dunajskem sestanku KVSE (4.11.1986–19.1.1989). Bistven korak naprej v oblikovanju načel o varstvu manjšin pa so naredili na Konferenci KVSE o "humani dimenziji" v Kopenhagenu (5.–29.6.1990). Države so prvič dopustile možnost, da sprejmejo pozitivne ukrepe za zagotavljanje dejanske in učinkovite enakosti manjšin z večino. Ti ukrepi se ne štejejo za diskriminacijo večinskega prebivalstva. Sklepni dokument iz Kopenhagna našteva številne konkretne pravice in dolžnosti manjšin. Čeprav ni mednarodnopravne narave in ne zavezuje držav, se šteje za nekakšno "Evropsko listino o manjšinah", saj vsebuje določeno število političnih načel o varstvu manjšin, ki jih je s konsenzom sprejelo 34 držav, sodelujočih na Konferenci (Albanija je bila prvič kot opazovalka navzoča na Konferenci).

Velik korak naprej v zaščiti manjšin so naredile države KVSE, ko so oblikovale na Konferenci v Helsinkih 10.7.1992 novo inštitucijo Konference, s katero naj bi preprečevali konflikte zaradi manjšin. Naloga Visokega komisarja za narodne manjšine je zagotoviti "zgodnje opozorilo", in če je potrebno, "zgodnjo akcijo" v primerih, ko bi lahko določena napetost zaradi manjšin prerasla v konflikt na področju OVSE, ki bi ogrožal mir in stabilnost ali odnose med državami, ki sodelujejo v OVSE.

Če razporedimo v dokumentih OVSE zapisana načela v vsebinsko zaokroženo celoto, v kateri je na prvem mestu dokument iz Kopenhagna (1990), dobimo razvejano strukturo manjšinske zaščite, ki bi jo morale države z notranjimi akti

² Vrstni red teh elementov je naslednji: ekonomska uspešnost, socialna stabilnost, obstoj demokratičnih struktur, spoštovanje človekovih pravic, urejeni medetnični odnosi in položaj manjšin, dobri odnosi s sosedi in ustrežna zasnova oboroženih sil (predvsem civilna kontrola nad njimi).

udejanjiti v življenju.³ Dokumenti OVSE predstavljajo pomembno vodilo za varstvo manjšin kljub temu, da nimajo narave mednarodnopravne obveznosti in so zgolj izraz političnih dogovorov sodelujočih držav.

Svet Evrope. Določba 14.člena Evropske konvencije o pravicah in temeljnih svoboščinah človeka (1950) je bila do leta 1992, ko je bila sprejeta Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih, edina pozitivna določba evropskega partikularnega prava v zvezi z manjšinami. Prepoveduje diskriminacijo pri uživanju pravic in svoboščin iz Konvencije, med drugim tudi na osnovi "jezika" in "pripadnosti narodni manjšini".

Protokol h Konvenciji. Vsi poizkusi Parlamentarne skupščine Sveta Evrope in njenih delovnih teles v naslednjih desetletjih, da bi s protokoli h Konvenciji določili mednarodnopravne standarde o pravicah manjšin ali uredili ta vprašanja s posebno Konvencijo, so bili neuspešni.⁴ Isto usodo sta doživela pobuda Avstrije za sprejetje Protokola⁵ in celo sklep sestanka šefov držav in vlad Sveta Evrope, ki je bil na Dunaju 8.-9.10.1993, da Odbor ministrov brez odlašanja "začne pripravljati Protokol, s katerim bi dopolnili Evropsko konvencijo o človekovih pravicah na kulturnem področju z določbami, ki bi jamčile pravice posameznika, še posebej oseb, ki pripadajo narodnim manjšinam".

Ad hoc medvladni Odbor za zaščito narodnih manjšin (CAHMIN) Sveta Evrope se ni mogel dogovoriti o vsebini Protokola. Cilj večine dogovorjenih prvin za vsebino Protokola je bilo minimaliziranje manjšinskih pravic. V takšnih razmerah je sklep dunajskega vrhunškega sestanka doživel polom, ki kaže na to, da posamezne državne elite niso sposobne dojeti resnosti tega vprašanja ne le za politično stabilnost v posameznih državah, ampak tudi za evropski mir in varnost nasploh.

Vsi dosedanji poizkusi sprejeti "manjšinski protokol" h Konvenciji o človekovih pravicah so propadli predvsem zaradi tega, ker države niso pripravljene sprejeti nadzornega mehanizma, ki bi "posegal v njihovo suverenost" in ki bi bistveno zmanjšal možnosti za izmikanje obveznostim iz Konvencije oziroma Protokola. Za nadzor nad izvrševanjem Protokola in za odpravo kršitev bi imeli namreč posamezniki in skupine sedaj na voljo postopke pred novim Sodiščem za

³ Richard Dalton, *The role of CSCE. V: Minority Rights in Europe: Prospects for a Transnational Regime.* Ed. Hugh Miall. Royal Institute of International Affairs, London 1994, strani 100-102.

⁴ V ilustracijo: *Consultative Assembly of the Council of Europe, Recommendation 285 (1961) on the Rights of National Minorities, Adopted by the Assembly on 28 August 1961; CA of the Council of Europe, Recommendation 928 (1981) on the Educational and Cultural Problems of Minority Languages and Dialects in Europe, Adopted on 7 October 1981; CA of the Council of Europe, Recommendation 1134 (1990) on the Rights of Minorities and Order No.456 (1990) on the Rights of Minorities, Adopted by the Assembly on 1 October 1990; CA of the Council of Europe, Recommendation 1177 (1992) on the Rights of Minorities and Order No.474 (1992), Adopted by the Assembly on 5 February 1992; CA of the Council of Europe, Recommendation 1201 (1993) on an Additional Protocol on the Rights of Minorities to the European Convention on Human Rights, Adopted by the Assembly on 1 February 1993.*

⁵ *Council of Europe - CDDH, Austria: Draft Protocol to the ECHR, 1991 (Entwurf eines Zusatzprotokolls zur Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten über den Schutz von Volksgruppen).* Council of Europe, Steering Committee for Human Rights (CDDH): *Draft Protocol to the ECHR Guaranteeing the Protection of Ethnic Groups prepared by the Austrian Delegation, 27. november 1991.*

človekove pravice, ki je na podlagi Protokola 11 k Evropski konvenciji o pravicah človeka začelo poslovati novembra 1998.

Okvirna konvencija. Okvirna konvencija o pravicah narodnih manjšin (1994) je prvi doslej sprejeti mednarodni multilateralni instrument za varstvo narodnih manjšin. Konvencija je pričela veljati 1.2.1998, potem ko jo je ratificiralo 12 držav. Do 30.3.1999 so Konvencijo podpisale vse članice Sveta Evrope, razen Andore, Belgije, Francije in Turčije. Do tega datuma Konvencije še niso ratificirale, seveda poleg držav, ki je niso podpisale, še naslednje države: Albanija, Bolgarija, Islandija, Irska, Litva, Luksemburg, Nizozemska, Poljska, Portugalska in Švedska. Od nečlanic je Odbor ministrov povabil v članstvo Belorusijo in Armenijo; pristopila je le slednja.

Okvirna konvencija temelji na načelu, da je varstvo pripadnikov narodnih manjšin integralni del mednarodnega varstva človekovih pravic. Konvencija vsebuje določbe programske narave in načela, ki zadevajo takšna vprašanja kot so združevanje, čezmejni stiki, izobraževanje, enakost, identiteta, jezik, mediji, udeležba in vera. Čeprav ta pogodba mednarodnopravno zavezuje pogodbene stranke, pomeni izraz "okvirna", da v njej zapisana načela niso neposredno izvršljiva v notranjem pravnem redu, ampak jih bo možno udejanjiti s pomočjo nacionalnega pravnega reda in prek različnih vladnih politik.⁶ Pri implementaciji naj bi države upoštevale specifične pogoje, v katerih živijo manjšine. Glede tega odpira zelo na splošno napisano besedilo Okvirne konvencije možnost, da ga bodo države restriktivno interpretirale in se izognile doslednemu uresničevanju določb Konvencije v notranjem pravnem redu. Zato se že vnaprej postavlja vprašanje, ali oziroma v kolikšnem obsegu bo lahko Okvirna konvencija vplivala na ureditev položaja evropskih manjšin.

Evropska listina. Drugi instrument Sveta Evrope na področju varstva manjšin je Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih, ki jo je Odbor ministrov sprejel 25.6.1992.⁷ Veljati je pričela 1.3.1998, potem ko jo je ratificiralo pet držav. Do 11.5.1999 jo je podpisalo 20, ratificiralo pa 8 držav (Hrvaška, Finska, Nemčija, Madžarska, Lihtenštajn, Nizozemska, Norveška in Švica).

Tretji del Listine (8.-14. člen) določa vsebino ukrepov, ki naj bi jih izvajale države za razvijanje uporabe regionalnih in manjšinskih jezikov v javnem življenju. Vsebuje podrobnejše določbe o uporabi teh jezikov v izobraževanju, sodstvu, upravi, javnih službah, sredstvih javnega obveščanja, na kulturnem področju ter v ekonomskem in socialnem življenju. Članice so se tudi zavezale, da bodo razvijale z implementacijo obstoječih in s sklepanjem novih mednarodnih bilateralnih in multilateralnih sporazumov čezmejno sodelovanje - med govorci istega jezika in med lokalnimi organi - na področju kulture, izobraževanja, informacij, poklicnega izobraževanja ter izobraževanja odraslih.

⁶ Dr. Hanno Hartig, *The Role of the Council of Europe in the Field of the Protection of National Minorities*, Vienna. *International Encounter on some current Issues regarding the Situation of National Minorities*, 15-17 September 1995.

⁷ *Tutela delle minoranze e standard internazionali*. Circolo per gli studi sociali Virgil Šček, Trieste 1994, strani 99-125.

Pri večini obveznosti so dane alternativne možnosti za njihovo udejanjenje z notranjim pravnim redom. Glavna pomanjkljivost Konvencije je v tem, da bo prišlo do različnih obveznosti za različne države. Države imajo namreč možnost, da sprejmejo samo 35 paragrafov iz Konvencije, pri čemer morajo izbrati tri iz členov 8 in 12 (izobraževanje in kultura) in po enega iz členov 9, 10, 11, 13 (uporaba jezika v sodstvu, upravi, v sredstvih javnega obveščanja ter v ekonomskem in socialnem življenju).

Rezerve in deklaracije, ki jih je sprejelo na osnovi zgoraj opisanih določb do 11.5.1999 devet (Hrvaška, Finska, Francija, Nemčija, Madžarska, Lihtenštajn, Nizozemska, Norveška in Švica), so ustvarile pravi labirint obveznosti iz Listine, v katerem se bo težko znašel tudi največji strokovnjak za ta vprašanja. Vrhunec pravne natančnosti je obsežna deklaracija Nemčije; ta v podrobnostih našteva člene in posamične paragrafe, ki jih bo izvrševala na posamičnih območjih države. Kako se bo Posvetovalni odbor za spremljanje izvajanja Listine znašel v tem pravnotehničnem labirintu? In končno, kako naj bo preprostim članom prizadetih manjšin jasno, katere jezikovne pravice imajo na osnovi Listine in na katerih območjih jih lahko uveljavljajo?

Dvostranske pogodbe. Po razpadu bipolarnega sistema v evropskih odnosih, ki je sprožil proces demokratizacije odnosov tako v notranjepolitičnem življenju kot tudi na mednarodni ravni, so poizkušale zainteresirane države z bilateralnimi sporazumi postaviti temelje za novo "prijateljsko" in v večini primerov "dobrososedsko" sodelovanje med njimi, pri čemer se niso mogli izogniti vprašanju manjšin. Evropske države so po letu 1989 podpisale okrog petinvajset bilateralnih sporazumov. Pogodbi Nemčije in Poljske, najprej 14.11.1990, o potrditvi meje med državama in kasneje 17.6.1991 o "dobrososedskih odnosih in prijateljskem sodelovanju", slednja vključuje tudi vprašanje manjšin, predstavljata nekakšen vzorec za sklepanje takšnih sporazumov. Nemčija je podobne sporazume sklenila z nekdanjima SZ (9.11.1990) in Češkoslovaško (27.2.1992), z Madžarsko (6.2.1992), Rusko federacijo (23.4.1992), Romunijo (27.4.1992), s Slovaško (14.9.1992), kasneje pa še s Kazahstanom in Ukrajino.

Sistematično sklepanje sporazumov o "prijateljstvu in sodelovanju" z evropskimi državami, zlasti s sosedi, potrjuje temeljno usmeritev *madžarske diplomacije*: odpreti vrata za popolno integracijo Madžarske v evropski prostor. V tem kontekstu vidijo nosilci takšne politike tudi možnost za reševanje problemov madžarskih manjšin v sosednjih državah, kjer je ostala po sprejetju Trianonske mirovne pogodbe po prvi svetovni vojni četrtina vseh Madžarov. Sedaj se ponuja zgodovinska priložnost, da iredentistični klic "nikoli, nikoli več" (trianonske delitve Madžarov), ki je v času druge svetovne vojne pahnil Madžarsko pod pokroviteljstvom Hitlerja in Mussolinija v povsem neuspešen poizkus ponovne združitve vsaj dela etničnih ozemelj z matično državo, zamenja konstruktivna vloga Madžarske kot povezovalni dejavnik v tem delu Evrope, pri čemer imajo lahko madžarske manjšine zelo pomembno vlogo katalizatorja.

Madžarska je podpisala po letu 1991 sporazume o "prijateljstvu in sodelovanju" z enajstimi evropskimi državami. Posebne sporazume ali deklaracije o manjšinskih vprašanjih pa je sklenila z Ukrajino (31.5.1991; kasneje sta to skupno Deklaracijo

podpisali še Hrvaška - 15.12.1991 in Slovenija - 6.11.1992), z Rusko federacijo (11.11.1992), Slovenijo (6.11.1992) in Hrvaško (5.4.1995). Po zapletenosti medsebojnih odnosov in težavnosti pogajanj imata podobna sporazuma s Slovaško (19.3.1995) in Romunijo (16.9.1996) specifično teže ne le v bilateralnih odnosih med temi državami, ampak tudi za stabilnost mednarodnih odnosov v tem delu Evrope.

Manjšinskemu vprašanju so v celoti posvečeni tudi sporazumi *Hrvaške* z Madžarsko (5.4.1995) in Italijo (5.11.1996), medtem ko se na to vprašanje, vsej dramatičnosti položaja srbske manjšine navkljub, nanaša samo 8. člen Sporazuma o normalizaciji odnosov med Republiko Hrvaško in ZR Jugoslavijo (23.8.1996), ki določa: "Srbom in Črnogorcem v Republiki Hrvaški in Hrvatom v ZR Jugoslaviji bosta pogodbeni stranki jamčili vse pravice, ki jim pripadajo na temelju mednarodnega prava." Posebnost je Protokol, ki sta ga 22.2.1999 podpisali Istrska županija in regija Furlanija-Juljska krajina.

Poljska je prav tako dala prednost sklepanju pogodb o "prijateljstvu in sodelovanju" s svojimi sosedami, in sicer z Nemčijo (17.6.1991), Ukrajino (18.5.1992), Litvo (26.4.1994), Slovaško (6.10.1991) in Belorusijo (23.6.1992). Za Poljsko je strateško pomemben tudi Sporazum z Rusijo (2.5.1992). Vsi ti sporazumi so podobno sestavljeni. Vsebujejo spisek pravic manjšin in obveznosti države ter recipročno obveznost o "lojalnosti" manjšinskega prebivalstva do države, v kateri živi. Najpodrobneje so razdelane manjšinske pravice v sporazumih Poljske z Nemčijo in Litvo, s katerima ima Poljska največ problemov zaradi manjšinskega vprašanja. V prvem primeru gre za problem nemške manjšine na Poljskem, v drugem primeru pa za problem poljske manjšine v Litvi, ki je povezan tudi z ne dovolj razčiščenimi vprašanji, ki izhajajo iz zgodovinskih sporov obeh narodov.

V Skupni deklaraciji, ki sta jo 22.2.1999 v Sofiji podpisala predsednika vlad Republike Makedonije in Republike Bolgarije, sta se oba predsednika zavzela za vsestransko širjenje medsebojnega sodelovanja in za skupen prispevek obeh držav k miru in sodelovanju v jugovzhodni Evropi, kar štejeta za del procesa gradnje enotne Evrope. Politično pomembna je zlasti 11. točka Deklaracije, v kateri predsednika izjavljata, da državi nimata in ne bosta imeli ozemeljskih pretenzij do druge strani. Predsednika soglašata, da njuni državi ne bosta izvajali, spodbujali ali podpirali dejavnosti, ki imajo sovražen značaj za drugo državo, in da ne bosta dovolili, da bi njihovo ozemlje uporabile organizacije in skupine, katerih cilj je izvrševanje subverzivnih in separatističnih dejanj ali dejanj, ki bi ogrožala mir in varnost druge države. Prav tako bosta z "učinkovitimi ukrepi" preprečevali nedobronamerno propagando "inštitucij in ustanov" in ne bosta dovolili niti dejavnosti zasebnikov, ki bi "spodbujala nasilje, sovraštvo ali podobna dejanja", ki bi lahko škodovala odnosom med državama.

Na problem makedonske manjšine v Bolgariji, ki jo le-ta slej ko prej ne priznava in se ne pojavlja v popisih prebivalstva, se posredno nanaša naslednje: "Republika Makedonija izjavlja, da ni moč in ni potrebno ničesar v njeni Ustavi tolmačiti kot da predstavlja ali bo kdaj predstavljalo osnovo za mešanje Republike Makedonije v notranje zadeve Republike Bolgarije s ciljem zaščite položaja in pravic oseb, ki niso državljani Republike Makedonije". Ta izjava se najbrž nanaša na

člen 49/1 Ustave iz leta 1991, ki govori o tem, da bo Republika Makedonija skrbela za položaj in pravice pripadnikov makedonskega naroda v sosednjih državah in da bo podpirala njihov kulturni razvoj in razvijala stike z njimi. Pomemben politični napredek je bil dosežen s tem, da je bila Deklaracija podpisana v "soglasju" z respektivnimi ustavami v makedonščini in bolgarščini. To pomeni, da priznava bolgarska stran makedonščino samo kot jezik "države Makedonije", ne pa (še) kot poseben jezik, ki se v lingvistično-etničnem smislu razlikuje od bolgarščine.

Notranji ukrepi držav. O dozorevanju pravne zavesti o nujnosti urejanja medetničnih odnosov v notranjem pravnem redu pričajo tudi ustavne reforme in zakonske pobude, ki so jih sprejeli v številnih evropskih državah. V (zahodnih) evropskih demokracijah je prišlo do nekaterih pozitivnih premikov že ob koncu sedemdesetih let. Bili so posledica delovanja regionalnih in etničnih gibanj, ki so predstavljala drugi pol prizadevanj za nadnacionalno združevanje Evrope. Spremembe so se nanašale ali na dopolnjevanje notranjega političnega sistema zaradi urejanja medetničnih odnosov (primera Španije in Belgije) ali na urejanje samoupravnega položaja delov države z jezikovno-etničnimi značilnostmi (primer kantona Jura v Švici) ali pa na urejanje etničnih problemov, ki so povzročali napetosti med državami (primer italijansko-avstrijske deklaracije iz leta 1992, s katero so sklenili spor v zvezi z južno Tirolsko).

V ilustracijo negativnega odnosa do manjšin v "zahodnoevropskih" državah omenimo, da v Turčiji ne priznavajo manjšin (na primer Armencev in Kurdiv). Enako stališče ima Grčija, ki priznava samo "muslimansko versko manjšino" v skladu z Lausansko pogodbo (1923), vendar smatra, da je nezakonita vsakršna identifikacija te manjšine in njenih inštitucij s turško etnično identiteto. Odklonilen odnos do obstoja in pravic etničnih manjšin na njenem ozemlju ima Francija (problem Bretoncev, Okcitancev, Kataloncev, Baskov, Korzičanov idr.); v mnogih drugih zahodnoevropskih državah sicer priznavajo obstoj manjšin, vendar ni prave politične volje za urejanje njihovega položaja in pravic ali pa nerazumno zavlačujejo z sprejemom ustrezne zakonodaje (na primer zakona o pravicah slovenske manjšine v Italiji).

Pod težo notranjega procesa demokratizacije, ki je ustvaril nove možnosti tudi za uveljavljanje programov etničnih gibanj, ter zaradi zunanjega pritiska evropskih političnih struktur, so politične reforme v zadnjih desetih letih skoraj v vseh t.i. državah v tranziciji zajele tudi preoblikovanje pravnega položaja manjšin. K novim pristopom teh držav do manjšin je prispevalo tudi zastavljanje pogojev, kot smo že zapisali, za njihovo morebitno članstvo v Evropski uniji in NATO z odpravljanjem konfliktnih situacij v medetničnih odnosih in še posebej v odnosu do narodnih ali etničnih in verskih manjšin. V večini teh državah so na primer sprejeli nove ali temeljito dopolnili obstoječe ustavne določbe o pravicah manjšin ter sprejeli vrsto pravnih predpisov, s katerimi so uredili razna vprašanja, pomembna za njihovo identiteto.

Evropska integracija in manjšine

V skladu z načelom subsidiarnosti, etnični in kulturni vidiki integracije ne spadajo v področje delovanja inštitucij EU. Ostajajo v pristojnosti nacionalnih, regionalnih in drugih lokalnih organov oblasti. V tem smislu so sestavljene določbe 126. in 128. člena Pogodbe o Evropski uniji, podpisane 7.2.1992 v Maastrichtu. Nanašajo se na sodelovanje na področju izobraževanja, poklicnega usmerjanja, mladine in kulture. Skupnost prispeva k razvoju kakovostnega izobraževanja s tem, da pospešuje sodelovanje med državami članicami, in če je potrebno, s podporo in integracijo njihove akcije ob polnem spoštovanju odgovornosti držav članic, kar zadeva vsebino izobraževanja in organizacijo sistema izobraževanja kot tudi njihove kulturne in jezikovne različnosti (3. del, 126. člen). Nadalje, Skupnost bo spodbujala sodelovanje med državami članicami, in če bo potrebno, podprla in integrirala njihovo akcijo na naslednjih področjih: 1) izboljšanje znanja o kulturi in zgodovini evropskih narodov in njeno razširjanje; 2) ohranitev in zaščita kulturne dediščine evropskega pomena; 3) nekomercialna kulturna izmenjava; 4) umetniško in literarno ustvarjanje, vključno z avdiovizualnim področjem (IX. naslov, kultura, člen 128/2).

Evropski parlament se je pričel ukvarjati z manjšinsko problematiko že takoj potem, ko so ga začeli leta 1979 voliti neposredno. Vendar so propadli vsi poizkusi članov parlamenta, da bi Skupnost prevzela kakršne koli obveznosti do manjšin na svojem območju. To seveda ni posledica formalnih določb v komunitarnem pravu o subsidiarnosti. Glavni vzrok je v tem, da najmanj dve članici Skupnosti – Francija in Grčija – sploh ne priznavata obstoja etničnih manjšin na svojem ozemlju in da imajo mnoge druge članice mlačen odnos do tega vprašanja. Kar zadeva na primer pravice človeka in manjšin, naj bi članice EU sprejemale standarde, ki so jih razvili v okviru Sveta Evrope. Na odnos članic EU do manjšin kaže dovolj jasno že dejstvo, da Okvirne konvencije o pravicah narodnih manjšin doslej ni ratificiralo 8, Evropske listine o manjšinskih in regionalnih jezikih pa 9 od skupaj 15 članic EU ter da so bile glavne nasprotnice sprejetju manjšinskega Protokola h Konvenciji o človekovih pravicah ravno članice EU. Tudi to postavlja pod vprašaj njihovo kredibilnost glede urejanje teh vprašanj v Evropi. Ustanovitev Urada za manj razširjene evropske jezike v začetku osemdesetih let na pobudo Evropskega parlamenta, je bila edini konkreten uspeh zagovornikov manjšinskih pravic znotraj Skupnosti. Vendar Urad še danes nima "uradnega statusa" v strukturi EU.

Širjenje rasističnih skupin in izpadov po letu 1989 je postalo resno politično vprašanje Skupnosti. Zato je sprejel Evropski svet na svojem zasedanju v Maastrichtu 11.12.1991 Deklaracijo o rasizmu in ksenofobiji. V njej "z zaskrbljenostjo ugotavlja", da naraščata rasizem in ksenofobija v Evropi "tako v državah članicah EU kot tudi v drugih deželah" in poudarja, da so "te manifestacije, vključno z izražanjem predsodkov in nasilja zoper tuje emigrante, nesprejemljive". Spoštovanje človekovega dostojanstva ima bistven pomen za današnjo Evropo, so zapisali v Deklaraciji. Zavaljo tega je boj proti diskriminaciji v vseh njenih oblikah zelo pomemben za EU kot skupnost držav, ki se ravna po zakonitosti dejanj državnih organov. Evropski svet je pozval vlade in parlamente držav članic, da z

jasnim in nedvoumnim delovanjem zaustavijo naraščanje čustev ter manifestacij rasizma in ksenofobije. Komisiji pa je naložil dolžnost, da "okrepi svoje napore v boju proti rasizmu in ksenofobiji ter da okrepi pravno zaščito državljanov tretjih držav na ozemljih držav članic". Cilj politike Skupnosti in njenih članic do držav vzhodne Evrope bo odpravljati pojave ekstremnega nacionalizma in etnocentrizma v teh državah, so poudarili v Deklaraciji.

ES oziroma EU se je z večjo vnemo lotila manjšinskih vprašanj v odnosih do drugih držav. V predlog za rešitev jugoslovanske krize, ki so ga razgrnile države članice EU 18.10.1991 na Mirovni konferenci o Jugoslaviji v Haagu, so bili vključeni tudi ukrepi za varstvo manjšin. Na temelju tega dokumenta je na primer sprejel hrvaški parlament 4.12.1991 ustavni zakon o zaščiti manjšin, ki je bil revidiran leta 1995.⁸ V Deklaraciji v zvezi z "navodili za priznanje novih držav v vzhodni Evropi in v Sovjetski zvezi", ki jih je Evropski svet sprejel 17.12.1991, so bile države EU pripravljene priznati države naslednice nekdanje Jugoslavije do 15.1.1992 le, če izpolnijo nekatere pogoje, med drugim, da spoštujejo "nedotakljivost vseh meja" in da jamčijo pravice etničnim in narodnim skupinam ter manjšinam v skladu z normami, sprejetimi na haaški konferenci.⁹

Nadalje, v nekatere t.i. Evropske sporazume o pridruženem članstvu so vnesli kot izrečne suspenzijske klavzule obveznosti držav kandidatke za članstvo o spoštovanju človekovih pravic in še posebej pravic manjšin.¹⁰ In končno, države članice EU so se sporazumele, da bodo morale srednje in vzhodnoevropske države, ki bi rade postale članice Skupnosti, izpolniti vrsto ekonomskih in tudi političnih pogojev, med drugim tudi spoštovanje in varstvo manjšin.¹¹

Kot prvo akcijo v skupni zunanji politiki in obrambi na osnovi določb Maastrichtskega sporazuma o politični uniji, so države EU sprožile pobudo za sklenitev Pakta o stabilnosti v Evropi. Namenjen je bil predvsem devetim državam srednje in vzhodne Evrope, ki so bile kandidatke za članstvo v EU. Zato vsebuje Pakt v skladu s strategijo širjenja EU, ki jo je sprejel Evropski svet v Essnu decembra 1994 in je namenjena pripravi pridruženih članic iz srednje in vzhodne Evrope za članstvo v EU, med drugim ukrepe, ki bi olajšali njihovo izpolnjevanje pogojev za članstvo v EU (Slovenija ni članica Pakta, ker takrat še ni podpisala Pridružitvenega sporazuma).

Pakt je bil sprejet na Sklepni konferenci, ki je bila 20.–21.3.1995 v Parizu. Pakt nima mednarodnopravne narave. Kljub temu predstavlja dokument z veliko politično in moralno težo, ki bi ga morale zelo resno obravnavati (in izpolnjevati) zlasti države kandidatke za članstvo v EU. Splošen cilj Pakta je preprečiti potencialne

⁸ F. Ermacona, C. Pan (1993), *Fundamental Rights of Ethnic Groups in Europe*. Braumüller, Vienna, stran 65.

⁹ *Skupna deklaracija z dne 17.12.1991, s katero so sprejeli "Navodila za priznavanje novih držav v vzhodni Evropi in v Sovjetski zvezi"*, EC Foreign Affairs Council, 16.12.1991.

¹⁰ *Takšne klavzule najdemo v sporazumih o pridruženem članstvu z Romunijo in Bolgarijo ter v sporazumih, ki so jih podpisali po razpadu Češkoslovaške s Češko in Slovaško republiko oktobra 1993.*

¹¹ *Glejte sklepe Predsedstva Evropskega sveta, Kopenhagen 21.-22. junij 1993: "Članstvo zahteva, da je država kandidata dosegla stabilnost institucij, ki jamčijo demokracijo, zakonitost dejanj državnih organov, človekove pravice ter spoštovanje in zaščito manjšin, obstoj delujočega tržnega gospodarstva kot tudi zmožnost, da se spoprimejo s kompetitivnimi pritiski in tržnimi silami znotraj Unije."*

napetosti in konflikte v Evropi, zlasti tiste, ki zadevajo narodne manjšine in meje, med drugim s sklenitvijo bilateralnih sporazumov med zadevnimi državami. Poleg tega naj bi s Paktom konsolidirali demokratične dosežke in razvoj na področju človekovih pravic, vključno s pravicami narodnih manjšin, tako da bi postali nepovratni. Pakt naj bi izražal "naše skupne stalne napore za preprečevanje in odpravo groženj napetosti in kriz ter za oblikovanje območja trajnega dobrega sosedstva in sodelovanja v Evropi". Dobrososedski odnosi morajo spodbujati regionalni gospodarski razvoj, da bi tako zmanjšali razlike, ki povzročajo napetosti, kot tudi čezmejno sodelovanje, ki bo omogočilo razvoj svobodnega gibanja ljudi, idej, blaga in storitev na ekonomskem, kulturnem, administrativnem in med-človeškem področju (8. točka).

Drugi del Pakta zaobsega okrog sto pogodb in sporazumov, ki bi naj prispevali k implementaciji njegovih ciljev. Samo sedem sporazumov so podpisali po pričetku priprav za sklenitev Pakta, vsi ostali so bili podpisani že prej. V kontekstu priprav Pakta so tekla pogajanja med Madžarsko in Slovaško ter Romunijo. Dan pred sklicem Sklepne konference 19.3.1995 so sklenili Sporazum "o sosedskih odnosih in prijateljskem sodelovanju" med Madžarsko in Slovaško, ki naj bi končno uredil vprašanje okrog 600.000 pripadnikov madžarske manjšine na Slovaškem. Kljub prizadevanjem obeh strani, ni bilo mogoče do sklica Konference podpisati podobnega sporazuma med Madžarsko in Romunijo, predvsem zato, ker Romunija ni bila pripravljena sprejeti kolektivnih pravic, vključno z upravno avtonomijo, za okrog 2.000.000 pripadnikov madžarske manjšine v Romuniji (predvsem v Transilvaniji). Pač pa sta oba predsednika vlad 19.3.1995, dan pred pričetkom Sklepne konference v Parizu, podpisala skupno Deklaracijo, v kateri sta napovedala sprejetje "Temeljnega sporazuma o zgodovinskih posledicah" med Madžarsko in Romunijo (Sporazum "o razumevanju, sodelovanju in dobrem sosedstvu" so podpisali šele leta 1996).

Dodatek Pakta sta dva spiska projektov, ki jih je pripravila na temelju predlogov zainteresiranih držav EU, in s katerimi bi zagotovili udejanjenje ciljev Pakta. EU bo te projekte podpirala v okviru programov PHARE in niso bili predmet pogajanj podpisnikov Pakta. V prvem spisku so projekti, ki so jih predlagale zainteresirane države na dveh regionalnih konferencah, katerih cilj je olajšanje izvajanja sporazumov o dobrem sosedstvu. Nanašajo se na različna področja, kot na primer na regionalno čezmejno sodelovanje, na vprašanja manjšin, kulturnega sodelovanja, vključno z jezikovnim poukom, na gospodarsko sodelovanje na regionalni ravni, na sodelovanje na pravnem področju, na usposabljanje v upravnih zadevah in na probleme okolja. Na drugem spisku so projekti, ki jih v zadnjih letih financira program PHARE in ki neposredno prispevajo k uresničevanju enega ali več ciljev Pakta. Pri projektih morajo sodelovati najmanj tri države. Nanašajo se na varstvo okolja, carine in mejne prehode, transport, telekomunikacije, mamila, energijo in jedrsko varnost. Ostali projekti pripadajo drugim programom PHARE kot so na primer Phare Democracy Programme in Phare Partnership ter Institution-Building Programme, ki se v glavnem neposredno nanašajo na manjšine in na krepitev partnerstva. Slovenija ni vključena v nobenega od projektov, ki so naštetih na obeh spiskih.

Sklepne sugestije

Nastajajoče mednarodno varstvo manjšin je še neobgljeno dete, ki mu manjkajo življenjske izkušnje in razumska popolnost, da bi lahko obvladalo tako zapleten metafizični družbeni pojav kot je nacionalizem. V razmislek ponujam naslednje sklepne misli:

1. Odklonilen odnos do manjšinskega varstva se oplaja zlasti z najspornejšim vprašanjem, ki se ob tem pojavlja: Kako urediti odnos med načelom suverenosti in ozemeljske celovitosti države, ki je še vedno temeljni kamen, na katerem stoji zgradba današnje mednarodne skupnosti, in pravico manjšinskih skupin do enakopravnosti, posebne zaščite, vsestranskega napredka in svobodnega odločanja o stvareh, ki zadevajo njihovo identiteto?

2. V sedanjih pogojih na začetku enaindvajsetega stoletja se z vso močjo človeškega razvoja vsiljuje potreba, da iščemo nove smeri za reševanje vprašanja manjšin (in nacionalnega vprašanja nasploh). Predvsem si je potrebno prizadevati, da bi se razvile takšne oblike mednarodnega, še posebej sosedskega sodelovanja, v katerem državne meje ne bodo predstavljale ovire za svoboden razvoj kulture in komunikacij med ljudmi istega ali različnega etničnega ali narodnostnega porekla.

Proces vsestranskega povezovanja znotraj meja Evropske unije načenja tradicionalno pojmovanje meje kot ločnice med ljudstvi z nasprotujočimi si sistemi političnih, kulturnih, etničnih oziroma narodnostnih, verskih, jezikovnih in drugih vrednot, ki jih je potrebno "zaščititi" z represivnim aparatom nacionalne države. Na novem prostoru "schengenske Evrope", ki je odpravila "zunanje znake" medsebojnih meja, vlada načelo socialne in ekonomske mobilnosti in se utrjuje zasnova "evropskega državljanstva". V takšnih okoliščinah postaja politično čedalje manj pomembno vprašanje, ali se bodo južni Tirolci "priključili" Avstriji, prebivalci Ílandskih otokov Švedski, Danci iz južnega Schleswiga Danski oziroma Nemci iz severnega Schleswiga Nemčiji itn.

V okoliščinah, ki vladajo v jugovzhodni Evropi in še posebej na ozemlju nekdanje Jugoslavije, pa je meja, ki jo nadzoruje nacionalna država ali "večinska skupina" na nekem ozemlju, glavno orodje pri razdvajanju ljudi po njihovi etnični "pripadnosti" (in veri) ter za poglobljanje razlik in preprečevanje kakršnih koli komunikacij med njimi, ki bi vplivale na to, da bi ljudje začeli dvomiti v absolutno pravilnost vedenjskega vzorca in vrednostnih standardov nacionalne države oziroma etnično-verske oblasti.

3. Čezmejno regionalno sodelovanje bo po vsej verjetnosti eno ključnih značilnosti nove Evrope na prelomu stoletja. Evroregije so koristna inovacija tudi za manjšine, saj jim bodo omogočile vzdrževati nemotene stike čez mejo, ki s tem izgublja svoj simbolični pomen ločnice med ljudmi. Pričakujemo, da bo ta pristop k mednarodnim odnosom bistveno vplival na odnose v srednji Evropi (zlasti pro-

stor SNAAPP¹²), na območju Baltika, Skandinavije, Balkana in v Sredozemlju ter okrog Črnega morja.¹³

4. Intervencija Evropske unije, OVSE, Sveta Evrope, Zahodnoevropske unije in NATO v jugoslovanski krizi, je na začetku razkrila njihovo zelo majhno usposobljenost za preprečevanje nasilnih etničnih konfliktov, za zaustavljanje vojnih spopadov in končno za vzpostavitev miru in obnovo življenja po vojni. Na osnovi teh izkušenj bi bilo potrebno dopolniti mehanizme vsake od teh organizacij posebej in v medsebojnem dialogu povečati usklajevanje posamičnih dejavnosti. Pričakovati je tudi, da se bodo v okviru evropskih mednarodnih organizacij nadaljevala prizadevanja za iskanje najučinkovitejših načinov njihovega delovanja v smislu preprečevanja in obvladovanja etničnih konfliktov, reševanja sporov, ki nastajajo na tej osnovi, in nadaljnega razvoja mednarodnih standardov o pravicah manjšin in o njihovi vlogi v evropskih odnosih.

5. Vpliv manjšinskega vprašanja na bodoči sistem varnosti in stabilnosti v Evropi bo odvisen predvsem od tega, ali bo nadgradnja novega evropskega reda temeljila na tradicionalnih (nacionalističnih) vzorcih kot so ireidenta, secesija, zatiranje manjšin in podobni, ki so vsi povezani z velikimi tveganji glede miru in varnosti, ali pa bo Evropa oblikovala nove modele za umeščanje manjšin kot enakopravnega dejavnika v mednarodne odnose. Bodoča vloga etnosa v evropskih odnosih bo v veliki meri odvisna od moči nacionalističnih in ksenofobičnih gibanj različnih oblik, ki se znova pojavljajo tako v vzhodni kot tudi v zahodni Evropi.¹⁴ Od spretosti politikov, dejavnikov civilne družbe in etničnih liderjev bo v prihodnjih desetletjih torej odvisno, kakšni bodo odnosi med evropskimi narodi. Ali bodo znali oziroma ali bodo želeli obvladati eno najdestruktivnejših sil v tem in v naslednjem stoletju - nacionalizem? Ali bodo sposobni spremeniti etničnost v konstruktiven katalizator evropskih mednarodnih odnosov? Od odgovorov na ti vprašanja je v marsičem odvisna usoda Evrope na prelomu stoletja.

Bodoči evropski sistem varnosti in stabilnosti bi bil zasidran v trdne temelje le tedaj, če bi temeljil na interesih vseh držav in drugih subjektov v Evropi. Nujno bi moral vsebovati tudi standarde in mehanizme za urejanje medetničnih odnosov, kot tudi upoštevati vlogo etničnih manjšin v novi evropski ureditvi. S sedanjim širjenjem NATO, se bo območje bodoče strateške (upamo, da samo politične) kon-

¹² Čezmejno regionalno sodelovanje v prostoru severnega Jadrana, Alp in Panonske nižine (SNAAPP), ki bi ga lahko razvili na izkušnjah Delovne skupnosti Alpe-Jadran, bi lahko korak za korakom spremenilo ta del Evrope v a) območje politične stabilnosti, gospodarskega napredka in splošne prosperitete za tu živeča ljudstva in b) v območje, ki bi zlasti v gospodarskem in infrastrukturnem pogledu povezovalo jugovzhodno in vzhodno Evropo ter srednjo Evropo z Balkanom. Temu vprašanju je bila posvečena 16. konferenca Europe of Regions, ki sta jo organizirala 16. - 18. 11. 1995 v Mariboru Fundacija za mednarodno razumevanje iz Kopenhagna in NGO ISCOMET iz Maribora v sodelovanju z ECERS Univerze v Mariboru. Izbor referatov glejte v Regional Contact, IX, 11, ECERS, Maribor 1996.

¹³ O strukturi in delovanju regionalizma na gospodarskem področju glejte Kenichi Ohmae, *The Rise of Regional State, Foreign Affairs*, vol. 72, no. 2 (spring 1993), strani 78-88. O regionalnem sodelovanju v črnomoškem bazenu glejte: *Regional Contact*, X, no. 12, ECERS, Maribor 1997.

¹⁴ Günter Grass je z grenkobo zapisal: "Evropa je še ali pa je še enkrat zgolj vsota svojih evropskih omejitvev... Samo ksenofobija, ki vedno bolj postaja navadni fašizem, gre čez vse meje in zahteva svojo bodočnost". H B. Beardsmore, *Europes: Els intellectuals i la questio Europea*, strani 266-67.

frontacije z Rusijo, v širšem kontekstu pa tudi s Kitajsko, zgolj premaknilo proti vzhodu, v jugovzhodno Evropo in centralno Azijo (npr. prioritarno vključevanje Azerbejdžana v NATO). S tem se bo utrdila predvsem politična in vojaška prisotnost ZDA na tem prostoru, ki ga strateško povezujejo s svojim nadzorom nad energetskimi izvori na Bližnjem vzhodu. Z začetkom vojne NATO proti Jugoslaviji smo se znašli v izjemno resni mednarodni krizi z dolgoročnimi posledicami, ki posegajo v samo bistvo mednarodne skupnosti. Reševanje krize bo zahtevalo izjemno politično modrost in spretnost subjektov, ki so jo povzročili ali so vanjo vpleteni. Eno pa je že od začetka jasno: Pax Americana bo temeljila na interesih ZDA kot planetarne sile, ne pa narodov in držav na tem prostoru.

LITERATURA

- Aspects politiques du mandat de la Banque Européenne et minorités ethniques, Banque européenne pour la reconstruction et le développement, Londre 1993.
- Benoît-Rohmer, Florence. 1996. The Minority Question in Europe: Towards a Coherent System of Protection for National Minorities, Council of Europe, Strasbourg.
- Brunner, Georg. 1996. Nationality Problems and Minority Conflicts in Eastern Europe: Strategies for Europe, Berelsmann Foundation, Gütersloh.
- Devetak, Silvo. 1991. The European Charter on Minorities Rights and the Emerging Europe of Peoples, v: Tipologia e protezione delle minoranze in Europa: atti del colloquio internazionale, Trieste, 3-4 novembre 1990, Cedam, Padova, str. 59-68.
- Devetak, Silvo. 1993. The Right to Self-Determination as the Basis of Stability and Integration in Europe, v: Devetak S., Flere S., Seewann G. (eds.), Small Nations and Ethnic Minorities in an Emerging Europe, Slavica Verlag, München, str. 26-33.
- Devetak, Silvo. 1994. Tolerance, Respect of Diversity and Migration Flows: the Case of Europe, v: German Comments, 34, str. 49-54.
- Devetak, Silvo. 1995. Minderheiten und internationale Beziehungen, v: Schweitzer Monatshefte, 7/8, str. 9-12.
- Devetak, Silvo. 1995. Slovenia and its Neighbours: Conflict Situations or Beginners' Mistakes, v: Kirchner Emil J., Wright Kevin, Sydenham Susan (eds.), The Integration of Central and Western Europe: Legal, Economic and Security Dimensions, Forum on Central and Eastern Europe/University of Essex, Centre for European Studies, Colchester, str. 161-170.
- Devetak Silvo. 1997. Minorities and Autonomy in Central and Eastern European Countries, v: Federalism, Regionalism, Local Autonomy and Minorities: Proceedings, Cividale del Friuli (Italy), 24-26 October 1996, Council of Europe, Strasbourg, str. 69-93.
- Devetak, Silvo. 1998. On the Future Role of Ethnic Minorities in European International Relations, v: Romanian Journal of International Affairs, 3-4, str. 123-140.
- Devetak, Silvo. 1999. Pravica do različnosti – Pravno varstvo manjšin v Evropi, ISCOMET, Maribor.
- Ermacora, Felix. 1995. Protection of Ethnic Groups in Europe, Braumüller, Vienna.
- Grigoriou, P. (ed.). 1994. Questions de minorités en Europe, Presse inter-universitaire européenne, Brussels.
- Hasting, Adrian. 1997. The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism, Cambridge University Press, Cambridge.
- Huber, K. J. and Zaagman, R. (eds.). 1994. CSCE High Commissioner on National Minorities, Special Issue of International Journal on Group Rights, 1.

- Miall, Hugh (ed.). 1994. *Minority Rights in Europe, Prospects for a Transnational Regime*, Royal Institute of International Affairs, London.
- Package for Europe Measures for Human Rights, Minority-Protection, Cultural Diversity and Economic and Social Cohesion, Europäische Akademie Bozen, Bolzano/Bozen, 1997.
- Packer, J. and Myntti, K. (eds.). 1993. *The Protection of Ethnic and Linguistic Minorities in Europe*, Abo Akademi University Institute for Human Rights, Turku/Abo.
- Rex, John, Drury, Beatrice. 1994. *Ethnic Mobilisation in a Multi-cultural Europe*, Avebury, Aldershot.
- The Protection of Minorities: Collected Texts of the European Commission for Democracy through Law*, Council of Europe, Strasbourg 1994.
- The Role of the High Commissioner on National Minorities in OSCE Conflict Prevention*, The Foundation on Inter-Ethnic Relations, The Hague 1997.
- Thornberry, Patrick and Estebanez, M. 1994. *The Council of Europe and Minorities*, Council of Europe, Strasbourg.